

Василь Футала

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТИРИ УВО ТА ОУН (1920 – 1939): РЕАЛІЇ І ТЕНДЕНЦІЇ ЗАРУБІЖНОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті аналізуються праці польських, німецьких і російських істориків, присвячені зовнішньополітичній стратегії УВО та ОУН у 1920 – 1930-х рр. Автор підбив підсумок вивчення теми зарубіжними вченими та накреслив шляхи подальших наукових пошуків.

Ключові слова: історіографія, УВО, ОУН, радикальний націоналізм.

В статье анализируются работы польских, немецких и российских историков, посвященные внешнеполитической стратегии УВО и ОУН в 1920 – 1930-х гг. Автор подвел итоги изучения темы зарубежными учеными и определил пути дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: историография, УВО, ОУН, радикальный национализм.

The labours of Polish, German and Russian historians on the foreign policy UMO and OUN at 1920 – 1930s are analyzed. The author has brought the result of studying the theme by the foreign scientists and drew the ways of subsequent scientific searches.

Key words: historiography, UMO, OUN, radical nationalism.

Історія та політична практика українського радикального націоналізму привертала і продовжує привертати увагу дослідників, у т.ч. і зарубіжних. Науковий інтерес учених підживлюють гострі політичні дискусії навколо УВО та ОУН, що точаться як в Україні, так і за її межами. Створена за рубежем значна кількість наукової та науково-публіцистичної літератури потребує її аналітичного огляду, тим більше, що такої роботи історики майже не проводили. У нашому розпорядженні є лише невеликі історіографічні дискурси польських суспільствознавців Є. Коко [8], Р. Тожецького [17], В. Менджецького [10] та ін., в яких означена тема лише порушується. Історіографічні оцінки містить рецензія російського вченого О. Гогуна на німецькомовну книгу історика і полоніста Ф. Брудер, що присвячена діяльності ОУН упродовж 1929 – 1948 рр. [1]. Зокрема, О. Гогун відзначив

деякі позитивні риси монографії (чітка структура, велика кількість архівних матеріалів, багато узагальнень і висновків), а також і її слабкі місця (неувага до досліджень своїх попередників, значне число фактологічних помилок, нерозуміння основ ідеології ОУН тощо). Тому метою статті є проаналізувати історіографічні джерела, що розкривають зовнішньополітичний курс УВО й ОУН, виявити основні напрями та тенденції розвитку проблеми у зарубіжній історіографії, визначити малодосліджені і не вивчені питання.

Серед зарубіжних дослідників найбільше зацікавлення до теми, винесеної у заголовок статті, виявили історики Польщі. І це цілком закономірно, бо УВО та ОУН, як найбільш динамічні сили західноукраїнського політикуму, вели безкомпромісну боротьбу із органами влади Другої Речі Посполитої, підтримували серед українських галичан стан «постійного революційного кипіння», створювали для Польської держави численні внутрішні і зовнішні проблеми.

Перші сегменти польського бачення українського праворадикального руху з'явилися на початку 1930-х рр. Працівники Відділу національностей міністерства внутрішніх справ Польщі у своїх аналітичних розвідках не помилилися в оцінці завдань і кінцевої мети УВО, слушно акцентували на відсутності у неї чітко сформульованої політичної програми та дотриманні принципу незалежності від будь-яких партійних впливів. Не викликає заперечення трактування ОУН як політичного відповідника й надбудови УВО. Автори звернули увагу й на зовнішньополітичні орієнтири останньої. Військова організація, на їхню думку, тісно співпрацювала з німецьким розвідувальним відомством і за його підтримки проводила у Польщі шпигунську діяльність [5, с. 129-131; 18, с. 66-73].

Після закінчення Другої світової війни тривалий час аналізована проблема не вивчалася. Очевидно, однією з причин цього було те, що у пам'яті тодішнього покоління свіжими ще були події українсько-польського протистояння 1940-х рр. Проте лише до 20-річчя волинської трагедії вийшла друком стаття військового історика В. Шоти [15, с. 163-177], в якій зроблено спробу представити розвиток та організаційну структуру українського націоналістичного підпілля в Польщі. Застосовуючи класовий підхід, автор поділив український політикум міжвоєнного періоду на чотири групи. До четвертої, яку він назвав «націоналістично-фашистською», зараховано УВО та ОУН. Їх діяльність на західноукраїнських землях дослідник звів тільки до індивідуального терору, шпигунства і провокацій, а зовнішньополітичний курс націоналістичних організацій – до «тісної співпраці» з Німеччиною, наслідком якої мало стати у перспективі возз'єднання всієї України, відірвання її від СРСР та «впровадження фашистсько-націоналістичних урядів». З

таких же позицій написана невелика праця Т. Цесляка [4], яка вийшла окремою брошурою і мала радше пропагандистський характер. Обидва автори використали мало джерельного матеріалу, часто звіряли свої погляди з висновками радянських істориків сталінської доби та допустили чимало фактологічних помилок. У В.Шоти керівник крайової ОУН С.Бандера зображений як організатор «п'ятої колони на території Польщі» [15, с. 173]. Зазначене свідчить, що історики 1950 – 1960-х рр. ще толерантно ставилися до міжвоєнної Польської держави, у їхніх працях соціальний чинник превалював над національним.

Зарубіжна історіографія розглядає діяльність ОУН як складову частину політики німецького уряду чи його спецслужб. Наприклад, згадуючи про замах на міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького, німецький історик Г.-А. Якобсен у «Хронології зовнішньої націонал-соціалістичної політики» навіює думку, що теракт був частиною зовнішньої політики нацистів. Тобто, ОУН убила Перацького на догоду Німеччині [7, с. 790]. Інший німецький історик Г. Роос висловився чіткіше: рішення про вбивство одного з польських міністрів було прийняте на конференції ОУН у Празі 1932 року. Більше того, Роос розглядає цю акцію як вияв спротиву Крайової езекутиви (КЕ) Проводу ОУН (ПУН) [13, с. 152-153].

Польські дослідники також зробили спробу підняти лаштунки цього політичного вбивства. Є. Люксенбург уперше висловив думку, що після укладення з Варшавою пакту про неагресію райхсвер наказав Є. Коновальцю утриматися від будь-якої терористичної діяльності проти Польщі [9]. Цю версію повторив В. Побуг-Маліновський, додавши: «Виконуючи цю вимогу, Коновалець спричинив розлам – невелика частина організації на чолі з Ріко Ярим спробує залишитися на попередніх позиціях і 15 червня 1934 р. здійснить смертельний замах на міністра Перацького у Варшаві» [12, с. 754]. Тезу про опозицію Р. Яроґо підтримав М. Войцеховський. Автор також стверджує, що метою вбивства було зірвати розпочату польсько-німецьку співпрацю [19, с. 235-239]. Ці думки відкидає В. Желєнський. Він вважає, що райхсвер не був ініціатором убивства, авторство й ініціатива були за українцями [21, с. 77-78]. На таких позиціях у цьому питанні стоїть і Р. Тожецький. На його думку, немає жодних підстав вважати, що вбивство міністра було результатом спротиву КЕ новим вказівкам Проводу [16, с. 138].

У демократичній Польщі збереглися традиції попереднього історіографічного періоду. Після 1989 р. історична наука не зазнала таких глибоких змін, як в інших посткомуністичних країнах. Не зазнали перегляду оцінки та висновки Р. Тожецького та інших українців. Їхні фактографічні напрацювання та концептуальні положення лягли в

основу досліджень Т. Ольшанського [11], В. Серчика [14], К. Грюнберга і Б. Шпренгеля [6] та ін. Названі автори, як і їхні попередники, розглядають УВО та ОУН винятково як терористичні організації, акцентують на співпраці українських націоналістів з Німеччиною. Інші вектори зовнішньої політики ОУН не вивчаються. Більшою об'єктивністю відзначається монографія Р. Висоцького, присвячена становленню, структурі, програмним та ідеологічним засадам ОУН. Автор принагідно торкнувся даної проблеми через те, що не ставив перед собою такого завдання. Зокрема, він правильно охарактеризував діяльність УВО: співпраця із розвідувальними службами інших держав мала на меті віднайти кошти на потреби організації. Однак публічні звинувачення польської влади у підтримуванні зв'язків з німецькою розвідкою змусило керівництво УВО відмовитися від такого виду діяльності [20, с. 52].

В російській історіографії функціонування українських праворадикальних організацій представлено слабо. Збереглася інертна тенденція так званих радянських часів, коли історики Росії цю проблематику віддавали на відкуп своїм «молодшим братам» – українцям. У 1995 р. В. Помагаєв видав невелику за обсягом книгу [2], яка лягла в основу його докторської дисертації (захищена 1996 р.). Автор – колишній працівник Львівського обкому КПУ, після проголошення незалежності України виїхав до Росії. Його праці є переспівом заяложеного ідеологічного багажу комуністичних часів, спрямованого на «розвінчування» основ «українського буржуазного націоналізму».

Важливим історіографічним фактом стала монографія академіка М. Семиряги, присвячена проблемі європейського колабораціонізму в період Другої світової війни [3]. У книзі певне місце відведено діяльності УВО та ОУН у міжвоєнний період. Ці організації автор цілком слушно уособлює з українським визвольним рухом. Зважено, без зайвих емоцій і навішування ярликів потрактовано контакти ОУН з німецькими спецслужбами. На його думку, в умовах, коли країни європейської демократії не виявляли особливого зацікавлення українською проблемою, Німеччина залишалася «єдиним, хоч і неприродним союзником». Цей союз дослідник розглядає як початкову форму колабораціонізму українських націоналістів з Німеччиною [3, с. 107]. Тобто, М. Семиряга наблизився до визнання, що таке добровільне співробітництво було обумовлено особистою вигодою співпрацюючого.

Хочеться висловити деякі міркування про згадану на початку статті книгу Ф. Брудер. Насамперед, зауважимо, що ідеологію і практику ОУН зображено винятково у чорних барвах. Авторка навіть не поставила питання про те, чому ця організація мала колосальний успіх

на західних теренах України. Сьомий параграф розділу 2.3, що присвячено зовнішньополітичній стратегії ОУН, виглядає дуже блідо на фоні спеціальної праці Р. Тожецького, не кажучи вже про фахові дослідження сучасних українських учених – С. Кульчицького, А. Кентія, Д. Веденєєва та ін. Позитивом є хіба те, що дослідниця увела до наукового обігу матеріали німецьких архівів.

Принагідно відзначимо й інші хиби праці Ф.Брудер. Авторка у своєму тексті лише один раз зробила посилання на книгу П.Мірчука «Нарис історії ОУН» і двічі на монографію А. Кентія «Нариси історії Організації українських націоналістів (1929 – 1941 рр.)», але в історіографічному огляді не згадує цих авторів. З поля зору Ф. Брудер випала вже згадана праця Р. Висоцького. Вважаємо, що це не випадково. Адже Висоцький на високому професійному рівні розглянув організаційну структуру та основні напрями підпільно-революційної діяльності ОУН. Дослідниця виявила загострену увагу до питання про українсько-єврейські взаємини. Викликає подив, що антиютюнову акцію ОУН потрактовано як антисєврейську. Тобто, можна ствердити, що монографія не внесла новизни у дослідження проблеми, а її авторка, дистанціювавшись від нових віянь в сучасній україністиці, перебуває в полоні політичної кон'юнктури комуністичної епохи.

Як бачимо, в зарубіжній історіографії приділено немало уваги зовнішньополітичній стратегії УВО та ОУН. Однак, більшість істориків підійшла до цього питання надто тенденційно, у їхніх працях наголошується співпраця цих організацій з Німеччиною. Польські дослідники не позбулися старих стереотипів: діяльність ОУН вони розглядають крізь призму польсько-українського протистояння в період Другої світової війни. І лише наукова позиція окремих авторів (М. Семиряга, Р. Висоцький) є близькою до українського бачення проблеми. Було би добре, якби зарубіжні дослідники у майбутньому неупереджено розглянули всі напрями зовнішньої політики українських націоналістів та з'ясували мотиви їхніх дій, причому у широкому контексті міждержавних і міжетнічних відносин у Європі 1920 – 1930-х рр.

Джерела та література:

1. Гогун О. С. [Рец. на:] Franziska Bruder. «Den Ukrainischen Staat erkämpfen oder sterben!». Die Organisation Ukrainischer Nationalisten (OUN). 1929 – 1948. – Berlin: Metropol Verlag, 2007. – 299 s. / О. С. Гогун // Укр. іст. журн. – 2009. – № 4. – С. 222-225.

2. Помагаєв В. В. Украинский национализм: теория и практика / В. В. Помагаєв. – Тамбов: Б.и., 1995. – 93 с.

3. Семиряга М. И. Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны / М. И. Семиряга. – Москва: «Российская политическая энциклопедия», 2000. – 863 с.

4. Cieślak T. Hitlerowski sojusz z nacjonalizmem ukraińskim w Polsce / Tadeusz Cieślak. – Warszawa: Wydawnictwo PAN, 1968. – 33 s.

5. Feliński M. Ukraińcy w Polsce Odrodzonej / Marian Feliński. – Warszawa: Druk. P.K.O., 1931. – 140 s.

6. Grünberg K., Sprengel B. Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X – XX wieku / Karol Grünberg, Bolesław Sprengel. – Warszawa: Książka i Wiedza, 2005. – 832 s.

7. Jacobsen H.-A. National-socialistische Aussenpolitik. 1933 – 1938 / Hans-Adolf Jacobsen. – Frankfurt / Main: Alfred Metzner Verlag, 1968. – 944 s.

8. Koko E. Problematyka stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918 – 1939 w historiografii wydawanej w Polsce po 1945 r. / Eugeniusz Koko // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – 1994. – Z. 2. – S. 105-113.

9. Luxenburg J. Kulisy morderstwa Bronisława Pierackiego / Jerzy Luxenburg // Wiadomości (Londyn). – 1954. – 4 lipca.

10. Mędrzecki W. Druga Rzeczpospolita w historiografii polskiej po 1989 roku / Włodzimerz Mędrzecki // Historycy Polscy i Ukraińcy wobec problemów XX wieku. – Kraków, 2000. – S. 11–20.

11. Olszanski T.A. Zarys Historii Ukrainy w XX wieku / Tadeusz A. Olszanski. – Warszawa: Wyd. «Solidarni», 1990. – 230 s.

12. Pobóg-Malinowski W. Najnowsza historia polityczna Polski. 1914 – 1939 / Władysław Pobóg-Malinowski. – Londyn: B.w., 1961. – 900 s.

13. Roos H. Polen und Europa. Studien zur polnischen Außenpolitik. 1931 – 1939 / Hans Roos. – Tübingen: I.C.B. Mohr, 1957. – 421 s.

14. Serczyk W.A. Historia Ukrainy / Władysław A. Serczyk. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum, 2001. – 427 s.

15. Szota W. Zarys rozwoju Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii / Wiesław Szota // Wojskowy Przegląd Historyczny. – 1963. – № 1. – S. 163-177.

16. Torzecki R. Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy, 1933 – 1945 / Ryszard Torzecki. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1972 – 379 s.

17. Torzecki R. Na temat historiografii stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918–1956 / Ryszard Torzecki // Dzieje Najnowsze. – 1998. – № 3. – S. 103-111.

18. Urbański Z. Mniejszości Narodowe w Polsce / Zygmunt Urbański. – Warszawa: Wydawnictwo «Mniejszości Narodowe», 1932. – 380 s.

19. Wojcechowski M. Stosunki polsko-niemiecki. 1933 – 1938 Marian Wojcechowski. – Poznań: Instytut Zachodni, 1965. – 372 s.

20. Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929 – 1939: Geneza, struktura, program, ideologia / Roman Wysocki. – Lublin: Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2003. – 433 s.

21. Żeleński W. Zabójstwo ministra Pierackiego / Władysław Żeleński. – Warszawa: «Iskry», 1995. – 175 s. (Вперше праця опублікована в 25-у числі «Zeszytów Historycznych» за 1973 р.).